

Grzegorz Żuk
Edukacja aksjologiczna. Zarys problematyki
Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej,
Lublin 2016, ss. 322

Wielokulturowość współczesnego świata, pluralizm i relatywizm wartości, ekspansja kultury popularnej, zmieniający się model szkoły, kryzys tradycyjnych instytucji edukacji i wychowania, do których bez wątpienia przyczynił się okres transformacji ustrojowej i gwałtownych zmian społecznych, jakie miały miejsce w Polsce w ostatnich latach, wszystko to skłania do nieustannego podejmowania kwestii aksjologicznych (por. Kuśkołowicz, Nowak 1997). Relatywizm etyczny, zgodnie z którym nie ma wartości uniwersalnych, bo wszystkie są wytworem czy też produktem określonych kultur i tylko w ich ramach są rozumiane, to pułapka, która czyha na człowieka¹. Kryzys wartości i chaos aksjologiczny łączą się ze zjawiskiem anomii, czyli sytuacji prowadzącej do stanu niepewności wynikającej z systemu aksjonormatywnego, kiedy adolescent nie będzie umiał wytworzyć spójnego układu norm i wartości. Brak takiej sfery odniesienia nie daje podstaw do klarownego działania jednostki².

¹ Barbara Szacka (2003: 85–86) tak na ten temat pisze: „Kwestionowanie istnienia powszechnych norm i przestrzeganie zakazu oceniania praktyk obcych kultur w kategoriach dobra i zła skazuje na bezradność wobec tego wszystkiego, co we własnej kulturze postrzega się jako zło. Nie mając ogólnej miary dobra i zła, człowiek nie ma uzasadnienia dla mniejszej tolerancji w stosunku do tego, co go otacza, niż do tego, z czym styka się w kulturach obcych. Jednocześnie nie może się zrzec odpowiedzialności za zło będące częścią jego własnej kultury”. Zob. także: Karwatowska 2010.

² Robert Morrison MacIver o zagrożeniu tego typu napisał: „Człowiek anomijny stał się wyjąłwiony duchowo, zorientowany jest wyłącznie na samego siebie, przed nikim nie odpowiada. Wartości innych są przedmiotem jego drwiny i lekceważenia” (cyt. za: Paleczny 1997: 29).

Tak więc, proces wychowania nie może istnieć bez wartości, ponieważ stanowią one względnie trwałe składniki postaw każdego człowieka wobec różnorodnych aspektów doświadczanej rzeczywistości (por. Skorony 1980). Uczeń powinien zostać wyposażony w uwewnętrzniony system aksjologiczny, który stanie się dla niego drogowskazem wyznaczającym właściwe funkcjonowanie w świecie, bowiem dopiero znajomość uznanych wartości i wzorców kulturowych pozwoli mu włączyć się do uczestnictwa w życiu społecznym i będzie skutecznie zapobiegać kształtowaniu niewłaściwych postaw społeczno-moralnych.

To między innymi z tych powodów uważam monografię Grzegorza Żuka za dzieło niezwykle wartościowe i szczególnie oczekiwane. Doniosłość społeczna książki wynika z faktu, iż traktuje ona o młodzieży, która jest, jakkolwiek by to górnolotnie zabrzmiało, przyszłością narodu.

Recenzowana książka składa się z sześciu rozdziałów, wprowadzenia, zakończenia, dość obszernej, bo liczącej blisko 280 pozycji bibliografii prac cytowanych i przywoływanych w trakcie prowadzonych rozważań, noty edytorskiej, w której w zgodzie z rzetelnością naukową Autor informuje czytelnika o wykorzystanych w monografii fragmentach prac wcześniej opublikowanych, streszczenia w języku angielskim oraz indeksu nazwisk przywoływanych w tekście autorów.

Grzegorz Żuk przyjął w swojej pracy, o czym pisze we „Wprowadzeniu”, trzy podstawowe założenia: po pierwsze, dualistyczną koncepcję świata i człowieka, bowiem zakłada ona „zarówno istnienie bytów przeciwstawnych, biegunowo różnych, ale także bytów tworzących pary i uzupełniających się, odzwierciedlających w ten sposób pełnię rzeczywistości. Ponadto w dualizm wpisuje się podstawowa w aksjologii opozycyjna para wartości – dobro i zło” (s. 8); po drugie, rozumienie „pedagogiki jako praktycznej filozofii w ujęciu Sergiusza Hessena” (s. 9), gdyż – jak utrzymuje – te dwie dziedziny wiedzy, tak w wymiarze teoretycznym, jak i praktycznym, łączy aksjologia; po trzecie, pojmowanie kultury jako komunikacji w ujęciu Edwarda Halla (s. 10).

Kolejnych pięć rozdziałów zatytułowanych: „Wartości – ustalenia teoretyczne”, „Urzeczywistnianie wartości”, „Kultura w kontekście wartości”, „Edukacja – kształcenie i wychowanie” oraz „Wymiary edukacji aksjologicznej” ma charakter teoretyczny. Dokonuje w nich Autor rzetelnego przeglądu literatury z zakresu filozofii, psychologii, pedagogiki, socjologii, antropologii kulturowej, a także, choć co prawda dosyć wybiórczo, językoznawstwa i daje tym samym świadectwo doskonałego, rzadko

spotykanego odczytania w tak szeroko rozumianej literaturze przedmiotu. Prezentowana w tych częściach monografii interdyscyplinarność jest jak najbardziej uzasadniona, nie sposób bowiem mówić o wartościach w edukacji wyłącznie z perspektywy jednej dyscypliny.

Choć nie wszystkie spostrzeżenia Autora należą do odkrywczych, to przecież niekiedy nawet powtórzenie prawd już rozpoznanych, nie musi być uznane za redundantne, służy bowiem ich udobitnieniu, podkreśleniu ich ważności. Wystarczy przywołać na przykład niezwykle wartościowe, dojrzałe uwagi dotyczące „tzw. pozornej rozmowy, w której mówimy o sobie i *de facto* do siebie, ale w obecności drugiej osoby”: „Rozmowa powinna stanowić wysiłek obu stron, aby uczestniczące w niej osoby nie tylko słyszały się, ale przede wszystkim słuchały się wzajemnie. Chociaż i taka »rozmowa obok siebie« pełni pewną istotną funkcję. Mówiąc bowiem do drugiego człowieka, można wsłuchiwać się w głos własnego wnętrza, a to może dać dobry początek wzajemnemu słuchaniu się w małżeństwie czy rodzinie. Taka sytuacja sprawia, że człowiek ma możliwość wsłuchać się w słowa przez siebie wypowiedane, ma szansę wysłuchania własnych myśli. Niemożność porozumiewania się z innymi może prowadzić do lepszego kontaktu z własną osobą, własnymi problemami czy nierozpoznanymi dotąd emocjami” (s. 184).

Badacz opowiada się za „uczeniem się/wychowaniem przez przeżywanie” (s. 256), słusznie dostrzegając rolę emocji w przyswajaniu wartości i trwałości doświadczeń aksjologicznych. „Emocje – pisze Grzegorz Żuk – powinny być obecne w każdym wymiarze edukacji aksjologicznej, ponieważ przeżywanie wartości sprzyja ich akceptacji, a także motywuje do zmiany i działania” (s. 256).

Niebywale wartościowy jest również problem samowychowania i kategoria „Ja idealnego”. Oddajmy głos Autorowi: „Zazwyczaj inspirację dla wszystkich działań o charakterze samowychowawczym stanowi silne, emocjonalne odczucie dysharmonii spowodowanej rozbieżnością między tym, jaki człowiek jest w rzeczywistości (Ja realne), a tym, jaki chciałby być, co odzwierciedlają jego deklaracje (Ja idealne), między pragnieniem dobra a uleganiem złu, swoim słabościom i przyzwyczajeniom. Samowychowanie staje się wtedy sposobem na pokonywanie dystansu, który dzieli człowieka od stanu oczekiwanego do wewnętrznej dojrzałości. Samowychowanie ma charakter indywidualny i niepowtarzalny, dokonuje się w samym człowieku i z jego inicjatywy, jest zgodne z osobistym poczuciem życiowego posłannictwa. Istotne są jednak relacje między

jednostką, która wybrała drogę samowychowania, a wspólnotą, w której funkcjonuje. Zmiany dokonujące się w człowieku ważne są dla niego samego, ale też dla bliższego i dalszego otoczenia” (s. 260).

W ostatnim – szóstym rozdziale pracy – proponuje Grzegorz Żuk autorski model aktywności aksjologicznej, który prezentuje na stronie 277. Rozpoczyna od przedstawienia sytuacji aksjologicznej wraz z jej uwarunkowaniami: wewnętrznymi (czynniki genetyczne, psychiczne, doświadczenie życiowe i samowychowanie) i zewnętrznymi (czynniki kulturowe, rodzinne, instytucjonalne i środowiskowe). Kolejne stadium to poznanie wartości oraz wartościowanie emocjonalne i refleksyjne. Następnie podmiot odkrywa/akceptuje wartości, by na etapie wyższym dokonać ich wyboru, a dopiero potem je urzeczywistnić i tworzyć wartości wyższe. W ten sposób osiąga dojrzałość wewnętrzną, „w której główną wartością jest odpowiedzialność w wymiarze osobistym (za siebie) oraz w wymiarze wspólnotowym (za innych), [co] zbliża człowieka do założonego ideału wychowania” (s. 279). Autor dokonał również empirycznej weryfikacji skonstruowanego przez siebie modelu, czego potwierdzeniem stały się lekcje muzealne, które przeprowadził w Państwowym Muzeum na Majdanku. Należy żałować, że przywołał On w pracy zaledwie cząstkowe wyniki swoich badań. Sądzę, że wnikliwsza analiza spisanych przez młodzież szkolną doznań i refleksji, opatrzona solidnym warsztatem metodologicznym, przyniosłaby jeszcze więcej interesujących spostrzeżeń.

Całość została przygotowana bardzo starannie, z dbałością o przejrzystość narracji i kulturę słowa. Na podkreślenie zasługuje także istotna cecha warsztatu Badacza – eksplanacyjność tekstu. Grzegorz Żuk zawsze dąży do uporządkowania wyводу, niezwykle czytelnego ustrukturyzowania rozdziałów i podrozdziałów oraz stosowania przypisów objaśniających i uzupełniających zarazem tok prowadzonych dociekań. Każdy z rozdziałów stanowi klarowne opracowanie wybranego zagadnienia i konsekwentnie zakończony jest podsumowaniem.

Zaznaczyć wypada, że Autor nie boi się wyzwań teoretycznych, ma świetnie opanowany warsztat, i choć na ogół przywołuje ustalenia badaczy, nie polemizując z nimi, to przecież trafnie porządkuje podstawowe terminy i pojęcia z zakresu aksjologii.

Książka *Edukacja aksjologiczna. Zarys problematyki* ma charakter interdyscyplinarny, a jej lektura skłania do refleksji, co uważam za niebywale cenne. Widać w tym głęboko erudycyjnym dziele dążność Autora

do uporządkowania ogromu materiału, który stara się poddać wnikliwej, osobistej, choć zobiektywizowanej ocenie.

Wypada dodać i to, że książkę Grzegorza Żuka, napisaną ładną, przystępną polszczyzną, czyta się z prawdziwą przyjemnością. Atrakcyjność czytelnicza w żadnej mierze nie obniża ściśle naukowej wartości tego dzieła.

Jestem przekonana, że zarówno podjęty temat, jak i jego znakomite opracowanie zapewni opiniowanej monografii szerokie grono odbiorców, wśród których znajdują się z całą pewnością naukowcy (dydaktycy, pedagodzy), nauczyciele różnych typów szkół, studenci kierunków humanistycznych, rodzice i wszyscy ci, którzy rozumieją rolę edukacji w kształtowaniu systemu aksjologicznego młodego pokolenia.

WYKAZ LITERATURY CYTOWANEJ

Karwatowska M., 2010, *Uczeń w świecie wartości*, Lublin.

Kukołowicz T., Nowak M., red., 1997, *Pedagogika ogólna. Problemy aksjologiczne*, Lublin.

Palczny T., 1997, *Kontestacja. Formy buntu we współczesnym społeczeństwie*, Kraków

Skorny Z., 1980, *Aspiracje młodzieży oraz kierujące nimi prawidłowości*, Wrocław.

Szacka B., 2003, *Wprowadzenia do socjologii*, Warszawa.

Małgorzata Karwatowska

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie